

Rahwaste mõitluses.

Cesti soldati sõjakirjeldus.

ooo

Wälja annud
Georgi Misti kawaler
R. K.

Tallinnas, 1915.

Дозволено военною цензурою 7 сентября 1915 года.

„Ühiselu“ trüff, Tallinnas.

Sõja teel.

9. augusti hommikul 1914. a. pidime Tallinnaga jumalaga jätkma. Kasarmus valitses fuur ärevus ja tegevus: tassijine magamispõhud välja ja koristajime ruumid. Wara, waewalt punab koidu-taewas, kui naised, neiud ja noorikud endi armsamaid weel näha soowides kasarmu ette ilmusid. Ürdameelne olek valitseb ümber ringi. Juba seatakse sõjamehed ridadeesse ja rahwaparwe saatel marsib D. polgu 2. bataljon jaama poole. Seal antakse mõni tund aega, wahetatakse weel wiimaseid sõnu, suuandmisi ja soowijid omaste wahel. Siin jagab keegi helde neiu elawaid lillesid, siin saame mälestuseks riigiwärwiga lindiseji. Teadku lahked andjad, et neid mälestusi wiimase wõimaluseni alles hoiti ja mõni kuni tänapäewani hoiab. Signalisarm heliseb, kiirelt rutatakse wagunitesse. Wile. Rong liigub. Weel saadetakse lahkujatele tumme õnnesoowijid wesiiste pikkudega järele ja lähemal filuapilgul tormab rong sõjameestega fuitfu ja auru fiske kadudes eemale. Sõttaminejatel tuleb harilik meeoleolu tagasi, niipea kui Tallinna tornid filmist kadunud. D. jalawäe-polgu soldatid on juuremalt osalt Eesti kodumaa pojad, kes tagawarawäelistena isamaa kaitseks kutsutud. Kodumaa pind kadus teisel hommikul jalge alt, üle Narwa raudse silla sõites; hakati wõõrast maad, rahwast, elu ja kombeid waguniustest filmitsema. Gatschinaast pöörasime Luuga kaudu Pihkwa poole, kus raudtee-äärseid maakohtad ja juwituspaiagad meie waadet wähetpidamata köitsid. Paljudes kohtades kogus rahwas raudtee äärde sõjawäerongi waatama ja ärdad eidefeseid tegid meie peale ristimärkijid, õnnistusesõnu sojistades. Siidamlik tänu teile, eidefeseid! Luugas peatab roheli-sega ehitud rong. Soldatite parwed tormawad jaamaefisele; pea oleme jälle wagunites ja waimustawa „hurra“ ja lillesaju all kibutame pimedusesse. Öö. Taewas tähti

täis. Igauks otjib oma aseme üles, luugid tõmmataks finni ja warsti kuulutab norskamine paljastel laudadel kangelaste unerüppe suitumist. Ürkajine, kui Pihkwa juba selja taga oli. Liimased põllud ja lage maastik ei humitanud kedagi. Zmestati ainult määratud linapõldujid, kus „färgid“ kaswajid. Peaasjaks oli peamurdmine, kuhu meie polk saadetakse: saksu peksma wõi austrialasi „utjitama.“ Mega lüüakse furnuks magades, naljatades ja lauldes, mille peale iseäranis wenelased meistrid on. Geitlaste laulud kõlajid kurwatooniliselt ja meie ei tahtnud wenelaste pilke alla sattuda. Wenelased lauljid rõõmsaid ja üleannetuid laulusid. Pole imeks panna, sõitjid ju nad mööda kodumaa pinda.

Dwinskiist kihutame edasi. Maastik läheb mägiseks ja loodus on tore. Paiguti sõidame põlenud metsadest läbi. Raudteefildade ümber on mets maha raiutud ja soldatid fildadele wahtideks seatud. Wilnast mööda, meie tormame ifka edasi. Mega wähe. Ristleme Poolamaal ümber, ja nagu kuulub, pole weel otsusele jõutud, kuhu meid saadetakse. Käägiti eiti, et Köningsbergi alla läheme, aga tee peal muudeti meie reisirahit Austria piiri poole, kust waenlane olla Wenemaale fiske tunginud. Grodnos peatab meie rong waewalt, kui naised ja lapsed meile kõikfugu toidupoolist wagunitesse ulatawad: saiad, pirukad, worstid, keedetud piima ja iga feltsi aiawilja topitakse meile päris fristliku hinna eest pihku, muud kui — maksja aga raha. Siin näeb film enamalt jaolt Poola rahwast. Ka juutidest kubiseb ümbrus. Warsshaw pole enam kaugel, wiisi 120 wersta. Jõuame suuremasse Poola linna. Wiist oli see 14. aug. 1914. a. Siin trehwajine D. polgu ühte bataljoni, ühtlasi sama polgu kuulipildujate komandoga. Nad sõitjid lauldes ja muusikaga meist mööda. Edasi! Tee äärest wilguwad Poola külad oma wäljastpoolt walgetslubjatud majadega, wiljapuu-aedadega ja päewaroojidega mööda. Igal pool wiljapuu-aiad mefipruudega. Aiawili on odaw: õuni, pirna ja ploome saad paari kopika eest, nii et ei jõua ära süüa. Rahwas on siin enamalt jaolt Katoliku usku, nende kirikud on meie omadega ühte laadi ja ehituse poolest sarnased. Kenad neiud, fätendawate filmadega, punased rätikud peas, helmeread kaelas, seisawad tee ääres

ja lehmistawad räkikuid meile jumalaga jätmiseks. Nowo-Aleksandrowos oleme reisi eeslõpul lõpupunktil. Meeste meeleolu on muutunud. Kõik on tõised ja sügawas mõttes. Wiist lendawad nende filmade eest weel kord minemisi pildid mööda, pildid kodust ja kodumaalt, omassed ja armsamad, keda paljudki enam iial näha ei saa. Tee ääres, reisusihil lähedal awaldawad werised mähtmed meie peale pörutawat mõju. Juba peame wälja astuma. Pikkane pimedus mõtab meid wastu. Tõises meeleolus pandakse enna närwilistelt riidesse, waikelt mindakse wagunitest wälja, mis ju armsaks saanud, sest kuus ööd-päewa olime neis joitnud. Wiis kuuli laeme püsjidesse ning meie reis algab jala. Kalendrist teadime wähje. Kuu- ja nädalapäewad läkfid meil täitsa segi, ei teadnud meie ei pühade ega äripäewast, ka kuupäewa nummer oli teadmata. Müüd algas marsšimine, nii kui eelpool nimetatud, öösel. Ettewaatlikult astujime sammu saba, piinlikult ümbrust uurides, siis jälle edasi.

See, promenadi taoline tee. Mõlemal pool tee ääres jämedad ja määratu kõrged puud, omal ajal korrapäraliselt istutatud, millede wahetohal täiskuu hõlgus meie püsjitikkude peal mängides sätendas. Waitus. Minult jalaastumine on kuulda. Gespool terkivad kõrged mäed üles, metsaga kaetud. Koidab. Warsti on päikesetõusu oodata. Meie tee lähneb ülemale. Jkka kõrgemale tõuseme mägede wahel üles, kuni wiimaks kuhugile weksti due jääme. Siin on meie esimene puhkus; aga mitte kõigil. Muist meist saadetakse ümbrusesse wahti pidama — teiste rahu kaitseks. Wäsimus on suur. Kui heameelega wiiskaks pikali ja uinuks esimese wiie sekundi järele. Aga kohus nõuab, astu mõne selttimehega wälja ja ole ärtwel. Meie läheme endi wšwooduga (umbes 50 meest) mäest üles. Tee ei ole kerge. Ei ole rada, mida mööda mõiks astuda, waid peaaegu kápuli ronides ja pöösastest kinni haarates kisu enna ülespoole. Mäekülk on tiheda sarapikuga ja paburitide pöösastega kaetud. Siin ja seal kaswab mõni põline, káhar mänd, tamm, metsõuna mõi pirnipuu, wäänkaswudega mõi humalatega põimitult. Kõrwal kuristikus ja selle seintes kaswawad puud ja pöõjad, mille ladwad meist hoopis allpool on. Ülessaades leiame, et see mägestik muud ei ole, kui määratud

fauerümfad, täis figitawat jõudu. Mägede peal on iga wähegi tasafem lapike põlluks muudetud. Teed sarnastele mägedele lähewad laudselt, kust mitte nii järsk ei ole.

Sean wahid wälja ja saan aega weidi ümber maadata. Postimaantee, mille pealt kõrwale pöörafime, kaob mägede wahel. See maantee näib siin ainus läbikäimistee olewat, sellest tunnistawad wanaaegsed lossiwaremed järful mäerümfal. Ghitafid ju wanaste rüütlid enda „fullipesad“ sarnastele lohtadele. Astun tulnud teed weidi tagasi, et siit alla orgu silmitteda. Minu jalge ees laotab end laialdane küla, mille majad wiljapuu aedadesse peidetult walgendawad. Ilm on wainne ja päikesepaisteline. Suitjud kerkiwad korskinatest otse üles laotusesse. Kõik paistab nii wäike olewat, et imels pannen, kudas niidivärtna suurune weskiratas walju suminat jõuab sünnitada, just kui oleksin ma weskis. Selgeste kostawad healed illes. Djafaldal wirutawad paar naist kurikatega pesu, õiget takti pidades. Partide ja anekarjad julistawad wees. Igal pool walitseb tagasihoidlik elamus. Panorama on siit waadates kirjeldamata ilus. Gemal, üle oru, sama kõrge mäe peal lainetab rufis tuule lääes. Röömsjas meeleolus keeran seltsimeeste juurde tagasi. Kuristikul kaldal, tugewa männi otjas istub wahi peal olew soldat ja silmitsseb pikkil-maga hoolsalt ümbrust. „Kas waenlast näed?“ — „Mitte jälgegi,“ kostab hääl ülewalt. Ei ole waenlast ennast küll mitte näha, aga suurtükide mürin, mis laugusest kostab, paneb meid mõtlema. — Döfel liiguwad taewa all walgusejoad, mida lahinguliinil helgiwiskajad sünnitawad. Ühte teadsiime meie, et me ise ka warsti seal tegewuses saame olema, kus saladusline walgus liigub. — Teisel hommikul teatati meile, et edasi peame marsšima. Ruttasime kõrgustikult mööda kõwerat teerada „anemarsšis“ alla, enda wäeosa juurde, kes minekuls walmis seisis. — 16. augustil oli palaw ilm ja kottide ning kompsude alt tilkusid meie turjad. Paljudest jalga-dest ülesliigutatud tolm tungib filmi ja ninasse ja sünnitab kibedat torkamist. Ohus kuuldub tume sumin. „Aeroplaan, aeroplaan,“ kõlab hüüd. Waatame, kas oma wõi mõeras. Ei, see on oma, on meie otjus, sest pahema tiirwa all on punane rõngas maalitud.

Edasi marsjides jõuame Rafemerssi linnakese lähedale. Siin woolab tee ääres Wisla (Weiseli) jõgi. Ta laius on siin umbes pool wersta, kuna ta wood taja, sihikindlalt mägede warju waowad. Mõlemat kätt tee ääres weniwad werstade wiisi ploomimetsad edasi. Puud kaswawad paiguti nii tihedalt kui lepinkus, kuna nende ladwad ja oksad finetawa wilja all aina nõtkuwad. Siin lasti meid puhata, et piipu panna ja higi kuiwatada. Rafemerssi linn. Wilets ja räpane majadekogu, mille uulitsad juutidest kubitsewad. Siin ja seal tassiwad naised wett jänunewatele soldatitele. Olgu nad tänatud! Beab meelde tuletama, et me ka üle tuhande wersta Tallinnast lõuna pool oleme, seega kaunis soojal maal, kus õuna- ja pirnipuud metsades kaswawad, kõik täies wiljas. Päewal on soojem, aga õffel wilum kui Baltimaal. Meie tee wiib mäest üles, mis iseenest wäga järsk oleks, kui ta mitte poole wersta pikkuselt jisse kaawatud poleks. Võõrame jellesse õõnesteele. Enne aga sammume ümber kõrge ja järsku mäenurga, mille külgedel ega tipul puud ei kaswa ja mille ümarikul — paja-põhja sarnasel — tipul kolm kõrget risti püsti on seatud. Keskmine neist ristidest on weidi suurem. Sammume õõnesteel. Sügaw, jahusarnane tolmu, tuhandetest jalga-dest segatult lerkib pilwena üles ning segab hingamist ja nägemist. Ei tuuleõhk pääse siia kuni kahelja sülla kõrguste sawitallaste wahel. Ohwitseride, adjutantide hobuste labjad keerutawad meile feda sawitolmu päris pafjult ninasse, aga sammu kui pilwes püsimata edasi.

Wiimaks lõpeb see äraneeatud jahufirstus tammumine ja meie jõuame üles — tuuleõhule. (Edaspidi nägin feda õõnesteed jälle; siis oli ta wihma mõjul kõrdiren- niks muutunud, mis allamäge walguks). Veel paar tundi kõndimist, siis pidime „Male Glusko“ küla juures puhkusele jääma. Tüff tolmust ja liiwast teed. Külade lähedal mäeküngastel on pukkwestid, mille tiiwad wits- test punutud. Üks neist westidest põles.

Esimene „tuleristmine“.

Pühapäeval, 17. augusti hommitul tõuõime puhkavult ja karskelt „Male Glusko“ küla juures üles. Päikesed sörw ilmub koidupunas. Meie roodukomander sammub weetawa kõõgi juurde ja taksrib, kas lõunasupp küllalt paks saab. Meie kapten toidab meid hästi. Hommitul feedawad soldatid ise omaile theewett ja mõnda muud toidupoolist. Augukestesse maa sees on tuli tehtud, kuna harfidele seatud leppidel pooltohinat soldatite katlaseji keema on seatud. Kirju hommitueine on siin keemas: küll theewesi, kartulid; siin keedetakse suhkrisuppi, seal tardulipudru. Keegi maiustab ja feedab küla aedadest toodud ploomidest ja õuntest kompotti, kuhu ta suhkru segka kihutab. Paar soldatit näiwad iseäralise ametiga kraawikaldaal tegewuses olevat: nad rästinwad ani. Mu sõbrad jõiwad theed, mina aga olin hiljaks jäänud, sellepärast jäin sest heast ilma. Sõin kuiva leiba ja hammustasin suhkru juurde. Pärast lunastasin tubaka eest seltsimeestelt ane loodi. Wahe peal jõudis lõuna kätte. Zuba jagati lihaportionid wälja ja meie walmistamine supi järele minema. Korraga kõlab lähedal olevast metsast paar terawat püssipautu, sellele järgnewad mõne sekundi jooksul weel wiis, kuus ratsatust. Meie laager muutis paari minuti jooksul kihawaks sipelgapejaks. Palawiku sarnase kiirusega ratendamine endid rihmadesse, sumka- ja padruniwõõdesse; püssid kätte ja mars — edasi. Zuba sammume ketina waenlase wastu elu ja surma peale wälja.

Ennemine peatsele surmale wastu, sest elulootus on kuulide all wäga nõrk. Mu wainuilmade eest wilguwad kiirelt isa, ema, wennad ja õde, sõbrad ja sugulased mõõda. Ra tema. See sünnib kõik kolme-nelja sekundi jooksul. Edasi. Liikwajandil männametsaga keelab meid austrialasi nägemast. Samnime üle. Su on mõned roo-

dud waenlastel fraepeal ja aina sorinal festab tihe lastmine. Nii on uus ja sünnitab ärewust. Argutusest pole aimugi. Uudishimu tulewaste juhtumiste peale sunnib meid ennaft unustama. Su lendawad esimesed kuulid wingudes meist mööda. Ärewus tõuseb ja lõpmata ükskõiksus mõtab mõimust. Eneste ees näeme rinnust läbi lastud seltsimeest — eelwahti — maas õigamas. Ta munder on rinna kohalt ihu külge kleepinud ja kuuli august nõrgub weri sambla jisse. „On abi tarwis?“ — „Ei, see on asjata,“ kostab surija. Soowime lahujale Jumala riiki. — Mets lõpeb. Wäikese oja kaldad meie ees on sanglepa wõsaga palistatud. Üle oja algab lage põld, mille taga wäljade wahel, mõnesaja sammuga peal tubli metsatukk mihab. Peagi märgatakse meid ja rahena lendawad kuulid meie hulka. Meid tuleb wäga tihti; äralastud lehed ja lepaokjad langewad meie peale. Rõhuli maas, katsume waenlast silmitseda, aga ühtegi ei puutu silma. Minult paugud ja kuulide hulumine. Kusagilt lastakse meid schrapnellidega. Nägemata waenlane äritab meid; me teame, et ta põllu taga metsas on, seepärast awame sinna tuleandmise. Wiist tabas meie umbkaudne lastmine hästi, sest nüüd näeme meie esimehe lord austrialasi. Nüüd mõtame sihti: „neljada, kiirtuli,“ kõlab komando. Meie ei püüsi pikali olles lasta: põlwili olles saadame pauf paugu peale waenlastele pihta.

Meie nägemine on metsatuka pärast piiratud. Kostab igalt poolt, äge lastmine, ka siurtükkipaugud, kisa, kära, komando hüüded ja karjatused. Kõrwalt tungib meie tuues rood kõrge rohu sees edasi ning muudab seisupaika. Gemal, jõddil, imestab loomakari äkilise segaduse üle, aga warsti heidawad nad kui kaisu järele kõik külje peale. Nad jäid kahe tule wahele. Meie sattusime enda wõwooduga roodu eemale ja talitame siin oma kätte peal. Seame endid walmis üle lageda eespool olewasse metsatukka tormamiseks. Meie, alamohwitserid, eel ja pita reana fargawad soldatid üle oja lagedale.

Tihe lastmine mõtab meid wastu; see aina kiirustab meid ja kui tuulehoog lippame metsatuka poole. Mitte ükski ei saa kriimu ihule. Meie hulljulget tormamist nähes taganeb wastane sügawamale metsa. Waewalt jõuame esimeste puude alla, kui alles lastmine algab.

Lipnik B. tundis enese haige vlemat ja tuli meie järele. Metsas kiittisime austrialasi, nemad meid; puust puusse, männast mända ja . . . kõmm! Kes aga filma puutus, sellele anti halastamata tuld. Siin ja seal walgub püsi-
sipära; keegi peksab palja rauaga. Siin metsas waju-
sid nii mitmedki jalgadelt. Mina, kui poisikesel põlwest har-
junud kütt, kes linnu lennust furnuks lasel, awalda-
sin ka lahingu-hullustuses oma loomu omadust: hoidsin end
kufagile pöösasse ja kes üle metsa teeraja lippas, sellele
andsin walu. Mets kajas röökimisest ja „hurra“-hüüe-
test. Püsi-paugudki lämmatas ära. Põhjatus hirmus, et
teadmata oli, kui palju meid on, koguwad austrialased
kühugi orgu tihedalt koku ja lastsid igasse külge kui
pöörased. Lahingu-hullustuses kipume neile tikkudega
kallale. Edasi. Korraga näeme, mingi walge linataoline
asi liigub pöösaste wahel sinna-tänna. Lähemalt waa-
dates näeme endi ees umbes 90 Austria soldatit, nende
hulgas 3 ohwitseri, kes sellega ametis on, et endid sõja-
riistadest wabastada. Wõit ja allaandmine. Waen on
otfas. Wastastikused waenlased terwitawad üksteist, nae-
rawad ja on rõõmsad. Suured kõwerad Austria ja meie
Tallinnast kaasa wõetud piibud topitakse tubakat täis,
kellel seda oli. Algas norimine, meie austrialastest, ne-
mad meilt, aga lõpuks suitsetas igaüks. Smekspannes
näeme, et meid imewähe on wangide saatmiseks. Meile
ilmub abi, wangid wõetakse wahi alla ja wiidakse ära.
Lahing, mis umbes wiis tundi kestis, on pea igal pool
meie kasuks lõppenud. Lõõn teistest lahti — nüüd pole
mind enam tarwis — et roodu üles otstida ja teatada,
kudas meie käsi on käinud.

Oma ohwrid nähes wõttis lõpmata haleduse tund-
mus minus wõimust. Metsast läbi sammudes olin
nii mitmegi langenu walude tunnistajaks: siin katkub
keegi oma murtud kätt jiduda, seal oigab teine kibrutawa
were sees ja palub abi.

Keegi neab maad ja taewast. Mu film näeb alles
häda, kui metsast pea-lahinguwäljale jõuan. Siin on
furnuid ja haawatuid kui külwatud. Sanitarid korista-
wad. Meie ees keerab ennast keegi austrialane selja
peale ja korinal lahkeb ta hing ihust. Austria alamoh-
witser-tagawarawäeline on oma haawade ja were sees

maas olles päewapildid ja armsamate kirjad enese ümber ladunud. Ta on juba furnud, aga wiist suudles ta oma naist ja last enne surma, sest pilti hoiab ta näo ees. Were ja mullaga määrdinud nägu on finiseks tõmmatud . . . Gespool wõtsin austrialase paunast lihakonserveid ja omandasin paki lehttubakat. Raabri külast leidsin oma feltüimehed eest, ehk küll mitte kõik . . . Jälleginemine oli liigutaw. Kõik suitsetawad, näod, mis mustad ja määrdinud, on elawad ja kõik seletawad enda juhtumii. Ligi tuhat wangi, sõjamoona, hobuseid ja jalgrattaid, kuulipildujaid ja püssa langes 17. augustil meile saagiks.

Teisel hommikul läksime „Male Gluskoosse“ tagasi. Nüüd puhkame nädala päewad, kuna teised polgud waenlast taga ajama hakkajid. Wahepeal matšime furnuid „wendade hauda“ — suurde paari sülla laiusesse ja sülla sügawusesse hauda, mis „rohelistega“ oli ehitud, lastime kangelased maamulda. Ohwitserid maeti eraldi. Rohelised otjad katjid langenuid ja „igawest mälestust“ lauldes, muusika saatel, kadusid kangelased mullariippe. Soldatid punusid haudadele wistest aiad ümber; ka ristid seati üles. Seal nad puhkawad „Male Glusko“ külla põllul. „Mitte künda,“ seisab keel ülesseatud tahwilil. Meie laapriplatšil läks elu endistesse roobastesse. Wahepeal wiidi teed mööda austrialasi, kõige nende suurüüfikide ja haawatutega, wangidena mööda. Käisime küladest leiba, piima, liha jne. ostmas, ka mõnikord kufagil kõrwalises kohas, päiksepaistel, kus endi ihu pesu rewiderisime ja ümberpöördukt uueste selga tõmbasime. Kaugelt kostab suurüüfikide mürin. Ohtul ja öösetel punab taewas tulemeres, kuna aeroplanid meid tihti ärewusesse ajawad. Ühe wiimastest lastime alla. Suurele kahepinnalisele Austra aeroplanile andsime püssidest ja kuulipildujatest tuld. Sõiduriistal sündis segadus. Peagi wajus ta liugledes Dpolje mõisa põllule maha. Selgus, et kolmest ohwitserist üks lendur surma oli saanud ja teised olid sunnitud endid wangi andma. Soldatid jäid seisimisest karsituks: igal ohtul, kui taewas tulekahjudest punetas ja filmapiiril widewikus schrapnellid lõhkesisid, siis awaldatakse soowi — seal olla. Dmetegi ükskord edasi, piiri poole — tumedale tulewikule wastu.

Franz-Josephi maale.

Teel tulewad meile sõjapõgenejate moorid vastu. Mitte kõikidel pole hobust kraamivedamiseks, sest hobused on sõjavägede teenistusesse võetud. Tihti näeme, et mehed koormat veavad, ühed eest tõmmates, teised tagant tõugates; nii liigub woor, mõnel koormal kimpjude-kompjude wahel hingeldab lastekarja hulgas raswane orilas. Sellele järgneb pikk rida naisi, neiusid ja noorikuid, ehmatanud ja hirmunud nägudega, ning tasjivad määratuid kimpusid seljas. Need rändajad on Dopolje külast. See jõukas küla pisteti Austria soldatite poolt ja osalt meie schrapnellidest põlema, ning häwitati ära. Ra döfel marjime edasi. Enne sammume läbi häwitatud Dopolje küla. Rahel pool tee ääres seisawad aina aherwarred — tükki seitsekümmend reas, kuna tulehais meile ninasse tungib. Kusagil terweks jäänud majas laulab kikk. Minus häälitseja, peale ühe kassi, kes kuulmata! kuulmalgel ühel aherwarrel luusib. Täieline häwitus. Nõrk tuuleõhk krõbistab kõrbenud õunapuu lehtedes. Kõike jeda nähes suruwad mu sõrmed kõwaste plüüsipära; kui keegi mulle oleks seekord filmi waadanud, siis oleks ta seal wist küll tulukest märganud. — Dopolje mõisa põllul puhkame ühe päewa. Teisel hommikul saime kasi edasimarssimiseks. „Zusefowos“ pidasime ööd. Kohe hommikul algas jälle teekond kiirmarsil waenlasele järele. Teejuhiks olid meile suitsewad ja põlewad külad. Maa mägiline ja lainetaoline. Kuhu aga filmaring wähegi laugemale ulatas, seal hiilgasid päiksepaistel, kõrgustikult kõrgustikku sõjariistad; wersta kahelja peale wõis wahel näha. Ka waenlase omaid, kes taganemas olid. Sarnastel juhtumistel seati batareid üles ja sapiti neid schrapnellidega järel; wahel nemad jälle meid. Punastad tolmupilwed tõusid mägede ja metsade tagant üles taewa poole, künnetest tuhandetest jalgadest liiguta-

tud. Kui rändaksid Euroopa rahwad. Maršime ja rutame, üle mägede, läbi külade ja uhkete tammemetšade. Läheme suurtest mõisatest ja nende määratutest tapumõdi humala-istandustest mööda. Igal pool näeb film põldudel lõunamaa taimi. Meie tee viib mõimalikult otse: üle põldude, läbi aedade. Teel näeme taganema wäe jälgi. Maha pillatud padrunid, otsasaanud hobused, mis juba pehkima läinud, kuna raisahais õhku täidab. Mahawisatud ranitsaid, lindude fulga ja tapetud loomade sisefondi on kõik kohad täis. Mahad wedelewad aedade ääres. Teede ääres on haawadesse ärasurnute hauad. Rist hawal, pärg punutud heintest ja isegi päewapilt ilutseb ristil. Armastaja sõbra käsi on seda teinud. — Jälle tühi küla. Waikelt seisawad walgeks lubjatud majad roheliste puude all. Toad on tühjad. Kardinate wahelt paistawad padjadki woodis olewat. Suuremaid loomi pole näha; kufagil nägin seapõrsast lauda seina alt sisse wilksatawat. Suured aneparwed jalutawad wabalt wainul ümber. On neid wähe söödud, aga ikka on neid weel. Wisan pilgu tühja kambri. Toas walitseb korratu olek, nii kui ikka kolimisel. Onnetud on wäärilisemad mööblid wälja tasjunud, et tulekahju eest päästa. Kell on seinal seisma jäänud, kaski on oma hääle kaotanud ja laotab ahju serwal minu peale lõugajid. Ohtuks jõuame piiri äärde; meie südamed tussuwad waljemine, teades, et austrialased endi küllajid ja linnajid heaga meie kätte ei anna. Et piiril wastupanekut ei ole, läheme üle. Wene-Austria piir. 30. aug. 1914. a. kell 1/28 õhtul. Minult kitsas kraawitene lahutab Wenemaad Austriast. Kraawist wiiskümmend sülda mõlemal pool on piiriwahtide ratsutamise teed. Müüd ei ole neid roheline-õimudega ratsanikke kufagil näha. Tugewa, ruudulise posti küljes ilutsewad kaks wappi: Wenemaa pool Wene ja Austria pool — Austria wapp.

Meie tagusime Austria wappi maha. Sõ läbi maršime, aga wastu hommikut jäime kufagile Galitsia külasse õõseks. Kohe, siin wõõral pinnal, muutusid ilmad wihmaseks. Külast, kuhu õõseks jäime, olid elanikud wenelaste kartusel wälja põgenenud. Majad olid aga walgustatud. Õht küll meie jaoks oleks ulu all ruumi

olnud, ei lastud meid mitte küünidesse, waid pidime la-
geda taewa all wihma käes märja maa peale magama
heitma. Waewalt saime pikali heita, kui meie batareist
taganewa waenlase tulestid märgati. Walju rakkumise-
kärgatastid paugud, mõirates lendastid schrapnellid, et lau-
guses — pah, pah lõhkeda. Wimeduses waadata oli see
tore. Hommilul tõusime läbi märjad üles. Külmi ja
niiske. Theewee keetmisest polnud juttugi, sest pea pi-
dime edasi minema — lahingusse. Meie, wiies rood,
määrati suurtüki batarei kaitseks, kuna teised roodud te-
gelikult välja astusid.

Austria wäed ei olnud kaugel. Siin Antonio küla
all kaewasime endid pikas reas härjapea-söödile maa sisse
ja waatasime, kuidas meie feltšimehed korralikkudes aga
harwades ridades mõitlusesse astusid. Maastik on mets-
line, seepärast on mõimata waenlast näha. Meid pom-
mitati õige tubliste: kostab schrapnellide lennu mürin ja
järgnewad raskatused. Aga ükski laeng ei taba meid,
eht küll schrapnellistid sajab. Wisikan ajamiitaks selili ja
kujutan jooni wastu taewast enesele ette, kust kuulid
jooksewad. Tuult ei ole. Gemalt kostab sage käresemise
sarnane püskide pragin. Siin ja seal lõhkewad metsa-
tuffades schrapnellid, kuna walge wõi punane suits rohe-
liste okste wahel end laiali laotab. Su tasjirwad sani-
tarid haawatuid. Salk husaristid kihutab ettepoole: see
tähendab, et austria-lased taganewad.

Metsloomad ja linnud on kui meelest ära: püüid ja
jänesed aina furuwad meie wahel. Ruhugile pole neil
peita, igal pool on sõjawägi.

Paugutamise jääb waikeks; ka meie läheme ära ja
mõni soldat, kes ei jõudnud oma kartulipudru söödil
walmis teeta, pidi pooltoored kartulid maha kallama.
Minul läks korda tõhtu rahulikult täis süüa. Riided
kuiwatasime ära ja meeleolu oli hea.

31. augustil oli meil tähtsam päew: täna pidime
weel üle Sani jõe minema, et Rawa-Muska kindlusta-
tud paikade kallale tungida. Sani jõgi on sügaw ja kä-
reda jooksga. Tunni poolteise jooksul teewad sapõrid
„nahkjilla“ raudsetest lotjadeist ja katawad seda selleks
walmistatud plantudega. Lodjad on jõe põhjas ankrus.

Ra wiib siit puusild üle, kuid Austria wäed on selle puruks lastnud.

Suurtükkide kaitsetule all algab üleminekul. Wastast olemasallas on palju pajuwitsa istandusega kaetud, kus kuni paarisüüslased wemblad kaswawad. Weedõnnetuse ärast hoidmiseks on jõega roobasjoones kuni paari sülla kõrgused wallid ehitatud. Meie arwamine, et heaga üle ei saa minna, oli põhjendatud. Waewalt said esimesed wäeosad teisele kaldale, kui äge püssi-, kuulipildujate ja suurtükkide tuli meid wastu wõttis. Mina tulešarin. Kasakatesalk katkus austrialastele kallale tungida, sattus aga šrapnellide tule alla ja pörkas laiali.

Algab widewik. Meie wäe esimesed osad wõtsid lahingu wastu, aga üle sildade tuleb wäge määratutes parwedes. Pommid langewad jõe soledaid weesambaid üles loopides. Püsside, suurtükkide, kuulipildujate prahin sulab üheks waljuse kärinaks. Just kui oleksid pörgu ja taewa wõimud wõitluses. See õhtu jääb mulle unustamata meelde. Jõe walli warjus ei sünnitanud see kole paugutamine meile suurt kahju. Meie tihedates ja segastes ridades oleks sarnane pörgulik paugutamine enam lagedamal kohal meid kõige wõimud maha niita. Meid ei suudetud tagasi hoida. Nagu wesi paisust pääseb, nii surusime austrialased tagasi ja ei mingi wägi suutnud meid takistada. Kusagile orgu jäime õõfeks. Täies lahingumundris katsusime magada. Märg ja külm: wali tuul tõusis. Sel päewal me süüa aega ei saanud. Wastu hommikut suppi, aga sedagi pool portsjoni, sest supikatel oli õõsel teel ümber läinud. Wastu 1. sept. hommikut jäi wihm üle. Waewalt seletas film juba weidi laugemale, kui kasku saime waenlastele peale tungida, kes õõsel meist weerand wersta eemal peatama jäi. Seame endid harwadesse ridadesse — ketti; meie ei saagi endid õieti korraldada, juba winguwad kuulid meie wahel. Meie terwe paariwerstaline liin sülgab ju tuld waenlaste ridadesse. Ilm on udune; waenlane on kartulis ja kanepis peidus. Meie seisukoht on halb. Wõõda laia lagedat põldu pidime edasi tungima. Iga jooffu ajal wõtab meid maruhoog kuulijid wastu. Minus kaitsja on meie riiete erneroheline wärw. Labidas meid ei aita: waewalt saad enesele wäikse walli ette teha, kui

ju komando kõlab: „edasi!“ Komando wiisil jookseme ligemale, jälle kõhuli. Wahepeal anname ägedalt tuld, et seltsimeeste edasijooksu kaitsta. Ligemale raades jookseme ükskhaawal: igast kolonnest jookseb esimene paremalt poolt ettepoole ja heidab maha. Sellele järgneb teine, kolmas jne. Ligemale jookstes asun ühe ristitkehina huniku warju ja katsun waenlast silmitseda. Pea märkan, et eespool, umbes 300 samm peal kartuliteist keegi üles tõuseb ja binokliga waatab. Hea, ma sulle waatan! Kõrwetasin. Kogu sirutas käsi ja kadus. Kaste on neid uduse ilmaga näha.

Meid puistatakse kuulipildujate tulega üle: subinal lööwad kuulid nina ette maa sisse. Nähtawaste kergitatakse sihti: wiu, wiu, wiu jne. winguwad nüüd ta kuulid meie kullade kohal. Nii keeratakse meie liinil edasi tagasi. Kardetawast lähedusest jooksewad kuulid. Iga silmapilk ootad furma.

Lasimine jääb meil harwemaks; keegi ei julge pead poolt tolligi tõsta. Rooman lagedale; oligi wiimane aeg: ju kahisebid kuulid heinahunikus, nagu jookseksid seal rotid. Kõik see aeg pommitatakse meid ka suurtükkidest. Täna polnud nende schrapnellid dieti seatud ja ei lõhke, loobiwad ainult mulda filma.

Austrialased arwasiid, et meie kõik surunud oleme ja tegid wäikse „pause.“ Meie tarwitawime seda aega kasulikult ja tormawime jälle ligemale. Wahe on wäike; juba mõib üksikuid nägusid tunda. Kõrwalt leppapõõsast kostab kärmema kuulipilduja tatatamine. See on aga meie masin, mille meie wahwad poisid sinna rebinud. Nüüd selle põrgumafina kaitsetule all sirutame kaelsid ja anname waenlasele pauk paugu peale tuld. Hemad wastu. Ragin ja paukumine paneb kõrwad luffu. Kisa, käre. Su kostab surijate hoigamisi ja ägamisi. Peast mõõda, kaenla alt ja jalgade wahelt jooksewad kuulid läbi. Mõnel riiwab mütti wõi rebib turja pealt mundri lõhki. Sarnaseid aumärkisiid on meil igaihel, kes elawad.

Mis wahwus see on, nagu lugesime, et Schoti mägestiku kütid lahingus suitsetawad? See on tühine selle kõrwal, mille tunnistaja ma ise olen. Meie Gesti poisid keerawad „plotskit“ wõi topiwad piipu ka siis, kui muld ümberringi kuulidest tuislab; ka leitakse weel võimalust

furma suus feltjimehele piibu peale tuld anda. Ma waatan ja imestan wahwust ja külmä werd: meie mees — eestlane Rudolf Raasik — kannab püsti olles meile padrunipakkide kätte. Ta suitsetab ja toimetab täie rahuga oma ülesannet. Surmgi kardab teda — ta ei saa kriimugi ihule. Kes seda arwab, et ta peale ei jähita, see eksib. Teda katsutakse kõigest wäest furmata, sest ta kannab meile laenguid ja pealegi kõnnib püsti. Harilikult toimetatakse seda pikali alles käest kätte loopides. Minult kuulipilduja võib oma töötamisega rõhuvat mõju avaldada. Selle masina ees ei seisa keegi püsti. Ta kuulid jooksewad tihedalt kui masina tikked ja igauks saab furma, kes julgeb teda trotsida. Maja seinad ja jämedad puud on kui oblikud ta ees. Kuulid jooksewad wabalt läbi.

Zuba läheb „saun“ õige palawaks, aga keset soojust kõlab hõiskamine: „Austria wäed taganewad!“ Müüd alles algab tuleandmine: nii ruttu kui püssitehnika lubab, antakse tuld. Seal, eespool, komistawad ja kukuwad inimesed; tõusewad, jooksewad, ja — langewad jälle. Liikumata, tumedate täppidena lamawad furnud ja haawatud. Võit! Meie elusate, rinnust tõuseb fergendatud ohkamine . . .

Lahingu ajal oli wäike wahetuhtumine. Kahe waenulise wäeliini wahel sattus — ei tea kust — hirm, kes wäljapääsemise teed ei leidnud. Loom jookseb kiirelt edasi-tagasi ja märgata võis, et mõlemilt poolt teda maha lasta soowiti. Ta jalge alt lendas tihti mulda üles, kuhu kuulid lõiwad, aga loom . . . jookseb ja jookseb. Ma oleksin suutnud looma küll osatada, aga mul oli ülesanne täita, pealegi oleksin pidanud püssijahu oma meeste poole pöörama.

Siin keset laiasid põldusid olid suured karjalandad. Wiimaste lähedal palju afendega ja ustege teomajad. See oli wististe teenijate ja karjatalitajate elukoone. Selles kinnimajas arwati kindlaste waenlase kuulipildujaid olewat, kuna meie üks rood seda alalise tule all pidas. Meie „front“ ei usaldanud sarnasest kindlusest mööda minna. Küiti, kas leidub wabatahtlikka, kes selle maja läbi otjiks? Mu kõrwalt tõuseb mu sõber üles ja waatab mulle otja. Ma mõistan teda. Mina ja mu kangelane sammume — püssid lastewalmis käes — kivi-

maja poole. Derwe mäeliin waatab põnewusega tagant järele. Me tunneme filmi enda peal. See oli hädaohtlik teekond. Lähenev ettevaatlikult hoonetele. Ruumhärja kari on hoonete warjus, umbes kuuskümme pead. Nad on aias. Lehmad annuwad lautades. Austrialased ei saanud neid ära ajada ja nad langesid meile saagiks. Kiwimaja aknast waatab teegi wälja. Punane nägu akna taga seisab. Ous see Austria soldat? Ta wõib sealt, kiwihoonest, hästi warjatult, mulle tuld anda. Wõi on see kaitseta, rahulik elanik? Aga aru pidada wähe. Paar kuuli lendasid pirinal must mööda. Ma näitasin talle — igaks juhtumiseks — rusikad. Nägu kadus aknast. Mu seltsimees hiilib karjalautade ümber. Et aga midagi iseäralikku ei juhtu, jooksen maja seinä äärde ja löön äkitselt akna jisse. Midagi ei juhtu. Kogun ennast ja waatan aknast jisse. Tühi tuba. Mii uurin maja igast kandist. Wiimaks wirutan ühe ukse jisse; mu ees awanes koridor. Peaegu surma waitus. Hakkas ukse awama, ise seinä hoides. Enne hõikan sõbrale: „lase igaliks furnuks, kes enne mind pea wälja pistab — wist pole mind siis enam!“ Eimeses lambris on kartulid, ämbrid ja toobrid. Teises — tühjus. Edasi. Siin leian wanaeide pojapojaga ahju wahelt. Mu kuul oli nad sinna peletanud. Lükkan ühe suurema ukse äkitselt lahti. Rahwast tuba täis.

Rohkumult, kui elektriwäl, kargawad jüa kogunud mehed, naised ja lapsed mu ees püüsti. Mütsid wõetasse peaist. Mu ette langes raud, hall habe wariseb ja palub midagi; ma saan nende seisuforrast aru ja trööstin neid lahkest. Nad mõistsid mind. Otjin maja rahulikult läbi ja waatan toidupoolise järele ringi. Kõigil argtus kadunud. Toodi seda, mis neil oli: keedetud piima, sooje kooritud kartulid ja rukkijahu sepikut. Muud kui lae hea maitjeda. Ja ta maitjes ka hea. Keegi tahtis wälja lipata, sain järelootstes ta kraest finni. „Waata, mees, kus mu sõber, piis winnas käes, põnewalt maja poole wahib. Seega päästsin ühe inimese elu. Kui hingepidet olime wõtnud, wiskasid weel pilgu karjalauta. Mõned kuulid oli läbi warawate tunginud ja mõnda lehma haawanud.

Üks wäpikas oli aias furnud. Pull mõirgas ja rabelles feti otjas. Meieri — juudi — korteris wäänane kõik lufustatud kapid ja kummutid lahti ja otjime läbi. Rutame tagasi. Wahe peal on meie rood jõe kaldale wali warju lõunale läinud. Siin, lõunasöögi ajal, tungib meel üks Austria kuul meie soldati jalasäärest läbi. Luuikas kukkus tal supiga käest maha. See aga ei sega teisi rahuga edasi söömaist. 1. septembri õhtul, peale tänast lahingut, lähme Schaljeschani küllasse, kus ööd pidaime. Meie rood lasti ühte suurde põhuküüni öömajale. Teine öö, enne meie tulekut, magasid siin austrialased. Küll oli pehmel põhul hea puhata. Oli ka wiimane öö. 2. septembri hommik oli selle wastu jälle kuu, wainne ja päikesepaisteline. Meie batarei eespool kiritu küla all aina paugutab juba. Suurtükide mõitus. Schrapnellid lööwad kui pitsed alla. Meie suurtükimehed ei kogu. Nende komandör juhib lastmist osawalt. Tore waade. Kiritorni ümber plahwatavad schrapnellid; iga filmapiik ootame, et torn langeb, aga ei, ta „pits“ näitab rahuga taewa poole, kuna ümberringi suitsupilwed heljuwad. Küla taga on Austria wäed. Meie rasked suurtükid, mis wersta 7 meie taga on, kummutawad. Madala passi-häällega mõirates lendawad pommid ja loobimad austrialaste seisukohtades määratul wiisil mulda, tiwa ja inimeji üles. Kohtudes näeme, et meie wäljasuurtükid peagi waiksaks jääwad. Külla alla meie batारेisse langewad Austria pommid — wäga osawalt. Lähemal filmapilgul lendas üks meie suurtükkidest kummuli. Seal kohal lööb muld wiimane kõrgele. Meie näeme endi batarei taotust. — Üks schrapnell lõhteb kui pitne meie öökorteri kohal. Meid on märgatud. „Wälja, püsside juurde!“ hüüab roodukomandör. Meie, soldatid, ei pane ahwardawat filmapilku tähele, waid oleme täitsa rahulikud: mina topin piipu — nüüd on weel aega, kuna ju fetis waenlase wägedele läheneme. Keegi waheatab käigu peal mundrit, et palaw ei hakkaks. Titume waenlasele ligemale. Ju langes üks meie seast. Waenlane laskeb meid külast. Meie suurtükid seisawad külla all kummalt. Mehed on furnud wõi haawatud. Kes teab, jaame näha.

Meie esimene rida — paarikümmeend samm eespool,

algab ägedat lastmisi. Jõuame esimeste küla hoonete lähedale. Ei ole sõnu seda kirjeldada, mäherdusel wiisil meid wastu wõeti. Maja-palgid, sarikad ja õled lenda-wad kui fuled õhus, pommidest loobitud. Tulelahjud ja tulelahjud. Palaw. Päike aga paistab. Kümnekond kuulipritsi pudiseb üksteise wõidu. Lõpmata fära ja piis-fide pragin. Kõrwal tormatakse tikkude peale. Meie eime rida löödi tagasi. Surmahirmus, nüüd näod wiltu kistud, filmad pungis, jooksewad meie elusad seltsimehed üle meie — majade warju. „Komandör haawatud,“ karjub keegi. Ei, wõi see ongi su jäneselala putkamise põhjus. Meie, teine rida pidime nüüd õnne katsuma; meie juurde seltsiwad ka esimesed. Alamohwitserid komandawad. „Austrialsed paremal pool!“ Mu süda lööb kah külma — risttuli, mõtlen eneses. Mõõda mõtete korutamiseks wähe; ju lendawad kuulid külje pealt. Meie kääname sinna poole. Beresaun testab edasi. Mõhed saawad waimustatud. Paljud meist on kõigest waewasti lahti. Paremal ja pahemal poolt langeb mu sõpru. Minu saatust otsustati hiljemalt. Seniks töötan. Gespool küla kõrwal istuwad waenlased sügawates kraawides; ju paar tundi uriseme wastastikku ja puistame üksteist tinaga üle. Siin muutub lahing korrapäraseks mahalaskmiseks, sest wähe on wäike: 75—120 samm. Kõmmutan ja kõmmutan. Kargan walgustirusel põlwili — waatan ja lõmitan alla, sean piissi walmis ja tõusen uueste ruttu, lasen. Igatord, kui ülestõusmisega wastaseid narrin ja alla lasen, winguwad mitu kuuli mul üle turja. Mõni ükfil tuleb hiljem. Nii manöwerdame mitu tundi.

Lastmine läks haruldaselt ägedaks, sest austrialsed teadsiid, et warsti neile otja jookseme. Tõusen ja wajun, tõusen, lasen ja wajun. Mitte üks Austria soldat minu kohast ei jõua padrunite järele külasse. Sain kuulipilduja oma juurde ja poisiid sellega färuma. Korruga, kui kuuma rauaga kõrwetatud, tunnen walu pahemas õlas. Mu sihil olem piis wajub tikkupidi mullasse — enne, kui pauf tuli, ise langen külje peale. Mu saatust on juba otsustatud. Mu seltsimees — sõber, noomib mind ja kahetseb. Aga, hoolimata tihedast kuulidest, lõikab mu riided lahti, kumardab mu üle ja seob haawa — nii hästi wõi halwaste, kui see tal lorda läks, finni. Wahwa

mees. Haaw pidada sügaw olema: äla otsast sisse ja keft selga wälja. Ära minna ei pääse, tõusta kuulide pärast ei wõi. Selja tagant tunnen, et soe meri üle ihu edasi walgub. Mu paljas ihu on waenlasele heaks märjiks; sõber wistab palati ja mundri minu peale. Mõned kuulid puhusid tuult mu ihu wastu ületennul. Enne olin hullustuses, nüüd saan tagedaks. Gluta kae topin püksiwärwoli wahel ja raiskan terve kaeaga weel need neli kuuli, mis püsisid olid, ära, Muudugi teatud sihis. Jõud rauged. Väike aga paistab. Ümberringi praksumad mullas Austria lõhkewad kuulid. Minu ümber — umbes paarisüllaase maalapi peal, lamame neljakesi. Muist furnud. Weel mõni minut ja austrialased andsid alla. Ka seda walget lippu nägin weel. Ratsun ka üles tõusta ja näe imet — ma tõusin ilma waewata püsti.

*

Tagapool lahingu möllu — waenuliste wägede taga, keeb ka elu. Juba poole lahingu ajal kogub polgu Bunase Risti osakonda haawatuid: kes ise tuleb, keda tuuakse. Siin walitseb täieline erapooletus: ühesuguse halastuse ja õrnusega seotakse kõikide haawu, nii waenlase kui oma sõjamehel. Siin on waen lõppenud; kõik on siin kannatajad ja sagedaste toetawad wastastikku haawajad üksteist. Siin kiidab üks teist õnnelikult ta kergema haawa pärast ja ulatab weepeetri teise huultele; seal ootab teine kannatlikult järke, mil lord tema kätte tuleb — arstlikeks sidumiseks. Olgugi, et oigamised ja karjatused õhku täidawad — olgugi, et werised, poolhalasti sõjamehed oma wigaste ja ärahistud liikmetega walgete, kuid weriste mähkmete sees maja ümbrust ja rohuida täidawad, olgugi et see pilt väga põrutaw on — see on siiski väga liigutaw ja ka armas selle suure halastuse ja õrnuse juures, mis ennaft siin avaldab. See pilt, mis siin näha, jääb igaweste hingesse. Arsti rawitsemise all — kui õrnalt ta ka haawatuga ümber ei käits — karjub haawatu ja wannub sagedaste „kolmesõnalist.“ Siin nämmutab üks umbwerine sõjamees, mõistufeta olekus, suud; seal hingab teine — wiimast hingedõhtu raami peal wälja. Põhjatü häda ja wiletus, mille wägendamiseks ja kergendamiseks arstid ja halastajad-õed

wäsimata tööl on. Keegi lobab nagu, kust kuul põiklennul mõlemad filmad on välja wisanud, tühje koo-
paid järele jättes . . . Piinliku hoolega peab keegi teine
haawatu rihmaotsa peos, millega ta ärahistud käewar-
otsa on finni tõmbanud Umberringi haawatud
weres, ägawad ja oigawad, istudes ja lamawad — we-
rest punasefirjuis fidemetes . . .

*

Jõuab werise päewa õhtu. Juba algab öö. Pikk
woor punase ristidega tõldasid ja poolakate pikki wanf-
rid ootab maja ees, kus uffe kohal walge lipp, punase
ristiga, norus ripub. Räsud, feeled ja juhatused, äga-
mine ja oigamine karjatustega kostab pimedusest. Later-
nate walgusel wilgatawad arstide ja sanitaride fogud;
nõõtamisel ja hobuste puristusel weereb woor, kurwa
foormaga, rataste naginal, eemale Minu tee tõi
mööda Wenemaa linnade laatsarettisid kuni koju, koju
omaste juurde. Ma ei uskunud oma filmi, kui waguni-
afnaist Tallinna Doonipead nägin, ja ma ei tahaks nagu
uskuda, et ma seal „põrgus“ olen käinud, poleks mul
mitte haawa, wõi kui mu käsi mitte jõuetult alla ei ripuks.
Nga — wõitu pole ilma kaotusteta!

Ruidas ma sõjaväljal wendi waatamas kätšin.

Boldemar Rasberg.

Praegusel ajal huwitas sõda wiist igaühte, iseäranis aga neid, kes kodus istuwad ja sõja kätiku ajalehtedest ja kuulutustest igapäew filmas peawad. Ka mina janunesin sõja alguses ajalehtede järele, aga wiimaks tüdinesin neist ja mõtlesin: kaks wenda mõitlewad iga päew waenlasega elu ja surma peale, kolmas wend sai sõja alguses haawata ja wiibib parandusel, aga mina istun ilusaste kodus; kui ma ükskord wanaks saan ja oma lastele ehk ka lastelastele sellest suurest sõjast jutustan, mis tean siis rääkida, kui seda ise näinud ei ole? Tarwis õige wendi waatama sõita, et oma filmaga tõike näha ja kõrwaga kuulda, mis seal dieti sünnib. . . Mõeldud — tehtud. Sõidan ehitels Tallinna, et seal järele kuulata, kui palju sinna sõit maksma läheb, siis muretsesin endale tarwisminewad tunnistused ja teemoona, peale selle weel head uued pikad saapad ja seljakoti, mis reisi peal tingimata tarwilised.

Külid algas sõit, muidugi tuntud „raudruunaga“, ikka korrrdi, korrrdi, naks . . . korrrdi, korrrdi, naks . . . Wilksatas mööda Tapa, Tartu, Walk, Riia, Dwinsk, Wilna, Grodno, Belostok, kus kliima juba niinõrd pehme oli, et wihma laginal sadas. Siin uuendasin oma reisupiletit kuni reisi lõpuni; ka filmasin jaamaesisel juba Sassa sõjaväeliste kiivreid Wene soldatite peas. Ühes minuga tuli palju soldatite naist, kes oma mehi waatama sõitsid, rongi peale. Jälle edasi läbi W., J. ja R. linna, kuni R. linna. Küll oli reisi peal, mis 6 öö-päewa kestis, palju nägemist ja juhtumist, aga lugejaid huwitawad need wähe, sellepärast jätan jutustamata. Istun, ükskord ometi päriselt rongi pealt maha jaama esisele, — ma ütlesin „jaama“, aga sealt aiguta-

jid mulle ainult suitsenud afna- ja usteaugud vastu; ka fatus ja laed puudusid täieste. Arwate wist, et mina üffinda niisugusesse mahajäetud kohta sattusin? Hoopis wastupidi: minuga wooris lõpmata soldatite ja reisirijate parw rongist wälja. Wastu wõtmas olid mind poisi-kesed, kes nagu parmud mu ümber piirasid ja wägise mu pakkidega minema lipata tahtsid, nii et shandarmidel palju tegemist oli neid kutsumata pakifandjaid minema ajada. Müüid oli küll raudtee selja taga, aga kudas ja hingega edasi saad? Kuulan oma wendade polkude järele, saan teada, et weel 35—40 wersta mööda postmaanteed tuleb kõmpida. Aga minul kõiksugu kimpusid-kompusid kokku 30 naela kaasas. Kosutasin ennast seal-ses theemajas ja leidjin, õnneks moonawedaja, kes mu wenna polku sõitis ja mind walmis oli kaasa wõtma. Kas paremat õnne weel tarwis oli! Jstusin peale ja kawatasin edasi, linnast läbi suurele postmaanteele. R. linn ise on peale raudteejaama wähe purustada saanud. Klusad kolmekordsed majad, kõik peaaegu kiwist ehitused, ei anna waenlase pommide häwitusest mingit märki. Sellest oli näha, et sakslased ainult raudteejaama oma aeroplaanide pealt kiusanud olid. Postmaantee, mida mööda sõitjime, läheb jirges joones lõuna poole mägedest üles ja alla. Teel oli nii suur liikumine, mille jarnast mu silmad weel enne näinud ei olnud: just kui oleks Europa rahwaste ümberkolimine käsil olnud. Meie ees wenisid sajad raskest moonawankrid, vastu kihutasid, nii kaugele kui silm ulatas, lõpmata woorid ja jalgsi sõja eest põgenejad, wäetist lapsest kuni wana raugani, oma wiimast warandust kaasas kandes. Kõiges selles liikumises oli nii palju kaasatõmbawust, et tahtmata hõbust nõõtama hakkajin, et näha saada kõige selle liikumise põhjust, mis seal kangel lõuna pool, mägede taga, pidi peituma. See wiis ilusajist mägistest maakohtadest läbi. Kõik haritud põllumaa, heinamaid ja karjamaid tuli harwa ette, ka metsa oli wähe, — enamaste tamme ja segamets. Metsa salus, puude wilus, walgendab siin ja seal uus puuristike wärskel kalnukünkal, eemal pais-tab wennashaud, suure ristiga.

Arariüstatud külad, lõhutud üksikud hooned, granadi-
augud ja mahajäetud jooksupraamid annawad tunnistust

fõjaliitumistest. Jõuab widewif — woorid jääwad har-
wemaks, wiimaks, pimesas sõidame ainult nelja paari
hobustega edasi. Waenlase lasteliinini on weel ainult
mõned werstad, eemal kõlawad üfsitud suurtüki pau-
gud . . . Kõõdimees lööb risti ette — wiist palwetab omas
siidames ja laskeb hobused sammude sõita, et waenlane
müüritat ei kuuleks; wastasel korral saadab mõne „suma-
dani“. Siidabõõsel jõudsin D. polgu kuulipildujate
juurde, kus mu wend ohwitserina teenib. Olin päris
lange wantrisõidust. Onneks oli wennas tagaliinis puh-
kufel. Mind saadeti Poola „halupi“, kus wend pidi
elama. Astun sisse: tuba ohwitserijid ja „tenšhtšikuid“
täis, esimeste seas ka mu wend, kes kõhe laua tagant
üles tõuseb, aga sambana minu kui „pifuhänna“ wõi
„kodufäija“ otsa wahtima jääb. Alles mu saatja ütelse
peale, et mina ikka tõepoolest mina olen, usub wennas
oma silmi ja ruttab mulle wastu, mind imestawa küsi-
misega terwitades. Kõõl raputati mind nüüd pärimiste
rahaga üle, kõõl wenna, kõõl teiste ohwitseride ja solda-
tite poolt. Oli päris töö kõõle ära wastata. Esimene
küsimene: Kudas Tallinnas meeleolu on, kudas elatakse
ja kas ustatse wõidu sisse, ja muud sellesarnast. Kui
teha oli kinnitatud ja juttu kõõlalt aetud, tehti mulle
ase ja heitmine kõõl puhkama.

Dõ läks rahulikult möõda. Hommikul äratas mind
kõõge esite kuff, kes majakatusel laulis. Arwasin enese
kodus wiibiwat, aga korraga lõhkes kõõla läheduses schrap-
nell. Siis wast tuli mul meelde, kus wiibin ja uni ka-
dus kõõhe. Kui päike juba mägede tagant, üles oli tõus-
nud, olin wennaga ümbrust waatamas, sest ainult hom-
miku wara waikiwad suurtükid ja on liikumine ka wä-
hem hädaohtlik. Kõõla seisib winklis, õhtust põhja ja
sealt lõuna poole, kahel pool teed. Kõõl walged kiwist
hooned, õõlõit katustega, rehetoad eraldi katuste all. Üm-
ber kõõla igal pool põõlud, põõldude wahel teede ääres
ilustuseks põõlised pajud, iga paarisaja sammude peal, tee
ääres, walatud, wõi wäljaraiutud plihakuju. Põõldude
peal wedelewad hobuste luukered, mõni surmud siga ja
palju muud rimpsu-rämpsu. Mõõda ja muustust wõõib
iga sammude peal leida, mis käimise mõõnes kõõhas päris
wõõmataks teeb.

Külalt välja jõudes sammujime sealse kreivilinnakese poole, mis mägede taga varjul seisib, austerlastest ainult tuhande samm peal. Linna lahutab waenlastest ainult väike R. jõgi. Linna ümbruses on jällegi põlud, kus ka meie suurtükipatarei aset on. Patarei ümbrus pakub õudset pilti: iga paarikümne samm peal on waenlaste poolt lastud granadiaugud $1\frac{1}{2}$ sülda sügavad, trehtlikujulised, pealt 4—5 sülda läbimõeta. Ümberringi on maa kõik kiwa, maakamara tükk ja granadikildusid, mõned kuni 20 naela raskest, täis. Kõik maa on nii ümber pööratud, et ainult jalgsi võib üle komberdada. Jõudjime P. linna. Oskasin juba ennemaltki enesele ette kujutada, mis siit eest leidsin: igalpool, kuhu aga silmad pöörad, waenlaste suurtüki- ja püssikuulide jälgi leida. Ühel majal katus sisse löödud, teisel nurk ära lennanud, kolmandal suurtükikuul läbi läinud, nii et kaks meest kõrwuti võinud läbi pugeada jne. Aga kõigil majadel on aknaruudud sisse löödud ja kaset uulitsat aigutab granadiaul. Mis mind imestama pani, oli see, et selles linnakeses elu aina kihar ja tees. Iseäranis ohtraste paistis juutijid silma, ka poolakaid, naisi ja lapsi, noori ja wanu, on igalpool, küll kauplemas, küll muus tegewuses. Kaset uulitsat sõidab noor poolakas pika wantriga, millel tiisel ees, aga kahe hobuse asemel ainult üks tiisli külge finnitatud. Aga kutser on ise uhke oma „wärgi“ peale, peab toredat piitsa käes, mille küljes kena tumepunane ilutops tolgendab. Tähendatud linnakeses on vähe soldatid, mida ka waenlane näib teadwat sest viimasel ajal lendamad ainult üffikud „jumadanid“ ja schrapnellid siia. Kaugelt suurem osa kuulijid ja pommitijid otjivad mõirates ja üle linna lennates meie batareijid taga. Niisugusel juhtumisel katavad nõrgemate närwidega linnaemandad kõrwad kättega finni. Ka poijikestel on linnas palju ametit, sest paljud suurtükikuulid on maa sisse jooksnud, waja on need sealt päewawalgele tuua. Linna agulites walitseb põhjatu pori, seepärast kannab iga Poola naisterahwas pikki saapaid, nii kui mehedki.

Oli maja linnast läbi lähemasse külasse minna, kus D. polk puhkust pidas. Viimasel teenib mu wanem wend. See wiis R. jõe kallast mööda ja oli seega waen-

lasel nagu peo peal näha. Seda teed mööda käivad ainult julgemad elanikud. Wenna üteluse järele ei pidanud waenlane ühtki inimest selle tee peal lastma, sellepärast sammusime julgelt lagedale teele. . . . Gemal astub üht soldat kähku meile vastu. Mida lähemale tuleb, seda tuttavamaks ta mulle läheb, ja warsti ongi selge, et see keegi muu ei ole, kui mu wanem wend. Oh sedu rõemu küll!

Wend kargab mu ümbert finni, suudleb, keerutab mind mitu ringi ümber, ei oska hea meele pärast midagi ütelda. Aga wiist oli waenlane kade meie süüta rõemu üle, sest mõned ühtkiud püssikuulid hakkasid kohe meie ümber wihisema. Sellest saime märku, et paist koksusaamisteks sünnis ei ole. Sammusime mööda tühja lastekraawi linna tagasi ja westsime juudi furnuaias mitu tundi juttu. Peale selle läksime wõderastemajasse lõunale, kus iga mehe kõhutäis rubla maksis.

Teisel päewal, kui ümbrus juba enam-wähem tuttav oli, ei tarwitanud ma enam saatjat, waid lahkusin ühfinda noorema wenna juurest, et teist wenda waatama minna. Kui mäest alla linna sammusin, hakkas waenlane ägedalt suurtükkidest lastma. Kuulid lendasid hulgudes linna, ja üks wiist oli nii häbemata, et mulle 15 sammu peale tulles — löhkes. Arwasin: nüüd on ots ligi! Suur tulekera lõi õhu sees kuterpalli, halli suitsu oma ümber paisates, punane tuhk walguis, kõigest sellest kargatusest maa peale maha. Et ma walu liikmetes ei tunnud, sirutasin pea jälle õlade wahelt õigele kohale ja waatasin kohta, kuhu põgeneda. Aga et tealsamas lähedas üks wana saianaine oma saiaforwile truuts jäi ja kuuli lähenemisel (seda wõib tükk aega kuulda) enese ainult kõssi tõmbas, läksin ka mina julgemaks ja sammusin kiireste edasi. Linnaist läbi jõudes, läksin jälle selle tee peale, kus päew ennemalt wennaga olin kokku juhtunud ja jõudsin õnnelikult B. küllasse, kus wenna korteri üles otsisin. Wennas oli 15 teise soldatiga wäikeses Poola majakeses puhkusel. Et sel päewal waenlase poolt äge tuleandmine oli, siis lendasid ka linna sumadandid. Üks niisugune elukas sattus just ohwitseride seltsimaja lähedale, mis peale ohwitserid aru said, et

waenlane nende pesa on üles nuuskinud. Glad jootjid hoonest välja ja kohe selle järele raskatas järgmine 30-puudane otsekohene feltšimaja mundamendi pihita! Järgmisel filmapilgul lendas terve hoone õhku. Ümbrust vapustas ennetuulmata kargatus, kõiki eemalolijaid ja lult maha visates ja küla akna ruutujid jisse rõhudes. Neli soldatit said surma. Minul, kes ma niisuguse müra löhkemise juures enne ei olnud pealtnägija olnud, põrutas see nähtus väga närvisid ja ma otsustasin sinna külasse mitte öömajale jääda, vaid pöörafin wennaga jumalaga jättes linna poole tagasi. Tagasiminekul tuli pime kätte, enne kui linna jõudsin. Et linnaft weel kolm wersta noorema wenna juurde öömajale oli, sellepärast pidafin aru, kas mitte otsemat teed ei wõiks tarwitada, ja linna pahemat kätt jättes, üle mägede otsele minna. Pidafin oma nõu targaks ja sammufin teelt kõrwale mägede poole. Et sealne maastik ilma metsata on, lootfin küla üles leida, kus ma ennem ööd olin maganud. Mägede jalale jõudes kuulen korraka piisfi luttude nakkatuji ja ühtlasi hüüdu: „Стой, кто идетъ!“ Jään seisma ja seletan ära, kust tulen ja kuhu lähen ja mis otstarbel. Siis küsiti, kas ma juut olen. Wastafin muidugi, et ma eestlane olen ja siia wendi waatama olen tulnud. Siis küsifin luba tagasi minna, kui edasi ei lasta. Aga ka seda ei lubatud, waid kästakse ligemale astuda ja siis waadatakse järele, mis mees ma õieti olen. Kui mind iga külje pealt hästi oli järele waadatud, saadeti mind suurtiikipatarei komanderi juurde, sest ma olin kogemata meie suurtiikibatarei peale sattunud. Seal kuulati mind hoolega üle ja waadati mu paberid järele, ja kuigi oma isiku küll selgeks suutfin teha ja kudagi kahtlust ei aratanud, saadeti mind sealt weel ühe ülema juurde, kes telefoni kaudu mu üle teateid päris. Ka sealt ei lastud mind weel lahti, waid talutati B. linna komendandi juurde. Komendandi isand, keskmise kaskwuga, musta lõua-habemega, kärelda olekuga mees, wõttis mind kaunis kärevalt wastu ja põrutas mu saatjate peale, et mis tarwis mind tema juure tuuakse? Mina segafin oma jutuga sinna wahela, teatafin, et olen D. polgu lipniku wend, ja palufin enesele öömaja anda. Peale mu isiku selgestegemiist juba-

tati mind siis lähedasse wõerastemajasse wõmajale, kus peale wõitawa päewa magama uinufin.

Järgmisel päewal sain wenna soowitusel ja sõjawäe politsei lubaga eespool tähendatud linna, endisesse rahukohtu ruumidesse enesele korteri. Oli ka ainuke tuba selles suures hoones, kus afnaruudud terwed olid. Seadisin enese seal kodust wiisi sisse. Mhi kõeti igal õhtul ära ja nii olin ma B. linna kodanikuks vastu wõetud. Peale selle sain ka lubatirja wendi vaatamas käia, mis igal sealsel elanikul peab tingimata olema, kui ta liikuda tahab.

Niiwiisi oma ette elades sain ma igapäew wendadeda kofku. Wanem wend, kes B. külast puhkuselt linna serwa jooksupkraami tuli, magas päewal linna agulis Poola majas, kus peale tema weel seitse soldatit kõif Gesti mehed, magasid. Nende teenistuse kord käib järgmiselt: Öhtul kella 6 ajal tulewad soldatid õuewärastasse kofku, loemad endid üle, annawad jala märgufõnad teine-teisele ära ja hiilivad harwades ridades, waifsel pimeduse warjus oma lastekraamwide poole, kus nad kuni järgmise hommitu kella 6 peawad walwjad olema. Siis wahetatakse nad päewaste wahtidega ära ja nad tõttawad jada sammul kaugel olewasse Poola „haluppi," mis linna serwal seisab, sõoma ja magama. Magatakse harilikult põrandal niisupõhkude peal 5—6 tundi. Siis juuakse theed ja käiakse linna turul. Öhtul kella 5 ajal saawad suppi, peale selle pannakse tubliste riidesse, et õõkülmale vastu suudaks panna ja siis kordub jälle kõif teesama. Mõned soldatid käiwad õõsetel ka waenlaste pool wõerusel, mis wäga kardetaw „lõbu" olla. Aga meie soldatitel olla siiski mitu korda õnnestanud waenlaste wahtijid kaasa tuua.

Et oma leiwakoti wenna kätte wiisin, siis käisin iga päew tema juures lõunat sõomas ja õhtul kroonu suppi maitsemas. Sai ka wahel maiustatud, nimelt õsttime kümme muna 8 kop. paar, aga tuimuna suurused, ja sea pekiga sai neist kaunis mõnusa prae. Loidukraam ja tubakas ei olnud mitte wäga kallid, tuleliini kofhta isegi odawad. Näituseks: mahorka pakf 5 kop., tikutoos 3 kop., karp paberosijid 10 kop., pakf paberosijid 9 kop.

Leiba saada ei ole, saia juures peab tingima, sest juut küsib palju ette: liha nael 50 kop. worst 45 kop. jne.

Kõik see aeg, 3. weebruarist kuni 13. weebruarini, mis sõjaliinil mööda saatsin, olid ilmad kaunis soojad, nii kui meil kodumaal Jüripäewa ajal. Päewiti 5 kuni 6 kraadi sooja, ööseti 1 kuni 2 kraadi külma. Ka kuulsin tänamu juba lõõkest kes lastmiste waheagadel kurvalt lõõritades mahajäetud põldudest üles tõusis.

Kui kümme päewa sõjas ära olin elanud, tõusis jälle igatsus kodumaa järele. Ei olnud ju enam midagi uudist näha, iga päew teise sarnane. Sain ühe soldati käest weel kuulda, et seal linnakeses ka üks päewapiltnik olla, läksin wendadega selle juurde ja lasksime enestest vildid teha. Korjajin ka „sumadani“ kildusid, schrapnellikuulsiid ja sain ka ühe waenlase tühja schrapnelli kannu, muretsesin enesele politseilt lahkmiseks lubakirja ja panin tulema. Sumalaga jättes hüüdsid wennad ja paljud teised Gesti mehed mulle weel järele: „Wiige meie poolt lahktele Tallinna elanikkudele nende saadetuste eest südamlik tänu ja ütelge neile, et meie rohkem oleme kõike saanud, kui loota mõisime. Terwitage neid meie nimel! . . .“

K. linna jõudes oli selge hommik . . . Waenlase aeroplan põristas ülewal taewa all: ta oli juba pommi alla wisanud ja palju hobusiid surmanud, ka mõne soldati ja lahkus nüüd üleskutseid alla loopides. Pärast sain kuulda, et meie wäed sellesama aeroplani 25 wersta K. linnast eemal olid maha paugutanud. Kuue päewa pärast jõudsin jälle armisasse waitfesse Tallinna. Olin wennad sõjas terwetena leidnud ja seda elu piisutki kaasa elanud nüüd wõin jälle ajalehe sõnumid lugeda ja jaan ka kõigest selgemat pilti ette kujutada

Tähelepanemiseks!

Lähemal ajal ilmub trükitist raamatuna August Rasbergi päewaraamat, kes kaua sõjas oli, pealkirja all:

„Mälestused Europa sõjast“

ehk

„Maru möllus — tormi keerus
Karpaside harjal“.

Toimetanud ja väljaannud
Rudolf Rasberg.

(Ühikuvitaw ja lõbus.)
